

**СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФАХОВОЇ
ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ-ЛОГОПЕДІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ**

У статті обґрунтовується доцільність визначення стратегічних орієнтирів для удосконалення процесу фахової підготовки майбутніх вчителів-логопедів та окреслено ключові, на наш погляд, орієнтири, які сприятимуть покращенню підготовки студентів до професійної діяльності в умовах інклюзивного навчання.

Ключові слова: стратегічні орієнтири, інклюзивне навчання, діти з тяжкими порушеннями мовлення, компетентнісний підхід, культурно-історична теорія.

В статье обосновывается целесообразность определения стратегических ориентиров для совершенствования процесса профессиональной подготовки будущих учителей-логопедов и намечены ключевые, на наш взгляд, ориентиры, которые будут способствовать улучшению подготовки студентов к профессиональной деятельности в условиях инклюзивного обучения.

Ключевые слова: стратегические ориентиры, инклюзивное обучение, дети с тяжелыми нарушениями речи, компетентностный подход, культурно-историческая теория.

Постановка проблеми, її актуальність та зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Існуюча традиційна система фахової підготовки майбутніх вчителів-логопедів до професійної діяльності спрямована, насамперед, на формування у них професійної компетентності у сфері розвитку, навчання і виховання дітей з тяжкими порушеннями мовлення в умовах спеціальних дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів,

реабілітаційних центрів, медичних установ. Проте, існуючі наразі запити суспільства на підготовку фахівців у галузі корекційної освіти для ефективної роботи в умовах дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів з інклюзивною формою навчання, не реалізуються повною мірою у системі вищої педагогічної освіти. Це обумовлено тим, що в ній не достатньо розроблено цільові установки, організаційні форми, зміст і методи підготовки корекційних педагогів, здатних ефективно вирішувати проблеми, які постають в сучасних умовах модернізації освіти дітей з психофізичними порушеннями.

До таких проблем, передусім, належить розроблення і реалізація моделі системи комплексного (психолого-педагогічного і спеціального) супроводу дитини з тяжким мовленнєвим порушенням в умовах інклюзивного навчання відповідно до її психофізичних можливостей, індивідуальних потреб та запитів. Відтак, освітній процес у вищому навчальному закладі вимагає удосконалення підготовки фахівців, здатних ефективно виконувати свої професійні функції як в умовах спеціальної освіти, так і в умовах загальноосвітнього простору [1].

Зазначене вище зумовлює потребу в розробленні стратегічних орієнтирів та експериментальної програми фахової підготовки майбутніх вчителів-логопедів до професійної діяльності в умовах інклюзивного навчання.

Важливість точного визначення стратегічних орієнтирів для удосконалення фахової підготовки студентів напряму «Корекційна освіта. Логопедія» є особливо критичною в умовах, коли суспільство переживає глибокі трансформаційні зміни. Іншими словами, від того, наскільки точно будуть визначені стратегічні цілі для удосконалення підготовки фахівців у галузі корекційної освіти, залежатиме рівень їхньої відповідності потребам суспільства та готовність вищих навчальних закладів відповідати на суспільні виклики, забезпечуючи випереджальну роль університетів в освітніх реформах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема удосконалення процесу підготовки майбутніх вчителів-логопедів до роботи в умовах інклюзивної освіти дотепер не була предметом спеціального наукового дослідження, хоча у плані вдосконалення професійної підготовки майбутніх

фахівців корекційної освіти деякі її аспекти вивчалися побіжно: підвищення якості підготовки майбутніх вчителів-дефектологів до реалізації різних функцій професійної діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах (Віт. Бондар, С. Миронова, Н. Пахомова, К. Островська, В. Тищенко, Д. Шульженко, А. Шевцов, М. Шеремет тощо). Проте, незважаючи на значущість отриманих науковцями результатів, дотепер остаточно не визначена як концептуальна, так і організаційно-педагогічна основа підготовки майбутнього вчителя-логопеда до роботи в умовах інклюзивного навчання.

У цій статті маємо на меті акцентувати увагу на кількох ключових орієнтирах, які сьогодні визначають інституційний прогрес у сфері з підготовки конкурентоспроможних фахівців на ринку освітніх послуг для дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Актуальність цих орієнтирів підтверджена як положеннями документів, які визначають розвиток Європейського простору вищої освіти, так і досвідом відповідних науково-освітніх інституцій, які успішно функціонують у країнах Європи.

Наразі проблема навчання дітей з особливими освітніми потребами вийшла за межі традиційного (спеціально дефектологічного) підходу, і, відповідно, для освіти дітей з порушеннями психофізичного розвитку, зокрема й мовленнєвого, необхідною є підготовка поліфункціонального фахівця, здатного до професійної діяльності в умовах якісно нового освітнього й соціокультурного простору. Відтак, необхідною є розроблення освітньої стратегії, спрямованої на удосконалення фахової діяльності вчителя-логопеда і врахування інтеграційних тенденцій Європейського, світового освітнього простору, переваг національної системи освіти, в тому числі й спеціальної, і специфіки регіону.

Стратегічні орієнтири можна розглядати як ключові моменти довгострокового, послідовного, конструктивного, раціонального, підкріпленого ідеологією, стійкого до невизначеності умов середовища плану, який супроводжується постійним аналізом та моніторингом у процесі його реалізації та спрямований на досягнення складної цілі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Отже, розглянемо два орієнтира, які сьогодні видаються ключовими для нас.

Перший – виокремлення методологічних підходів до фахової підготовки вчителів-логопедів для роботи в умовах інклюзивного навчання з урахуванням соціокультурних факторів, явищ і процесів, які безпосередньо впливають на вибір стратегії освіти. Соціальний аспект має найбільше значення для розуміння сучасного стану освіти і дає можливість розглядати явища освіти в соціокультурному контексті. Під соціокультурними факторами ми розуміємо діючу панівну модель ставлення суспільства до осіб з психофізичними порушеннями, цінності й традиції, що склалися в культурному середовищі і впливають на фахову підготовку майбутніх фахівців для загальної і спеціальної системи освіти.

«Неосвіченість, зневажання, забобони і страх – ось ті соціальні фактори, які протягом всієї історії були перешкодою для розвитку здібностей інвалідів і призводили до їх ізоляції», – констатують зарубіжні джерела [3, с. 5].

З'ясуванню соціокультурних та історико-генетичних факторів у галузі освіти дітей з порушеннями психофізичного розвитку присвячено праці провідних вчених-дефектологів минулого і теперішнього століття (Віт. І. Бондар, Л. С. Виготський, М. М. Малофєєв, В. М. Синьов, А. Г. Шевцов, М.К. Шеремет, М. Д. Ярмаченко та ін.).

На сучасному етапі розвитку суспільства інтеграція дітей з особливими освітніми потребами у соціум базується на їх повному рівноправ'ї та новій філософії суспільства. Переструктурування систем національної освіти дітей з порушеннями розвитку і відповідно ставлення до них у різні періоди історії можна прослідкувати в Міжрегіональній програмі Організації Об'єднаних Націй для людей з порушеннями розвитку [5; 6].

Перший період (фаза відчуження) характеризується відокремленням осіб з порушеннями від людей без порушень. На цій стадії розвитку суспільства особи з порушеннями були ізгоями суспільства, яке їх ігнорувало, відкидало, переслідувало, експлуатувало.

Другий період (фаза піклування) відображає прояви піклування про дітей з порушеннями розвитку відповідно до релігійних чи благочинних спонукань. Починає формуватись система спеціальної освіти, проте держава намагається не обтяжувати себе піклуванням про неї. Спеціальні школи, які фактично діяли автономно від держави, тільки підсилювали соціальну депривацію, ізоляцію осіб з психофізичними порушеннями від суспільства. Зміст навчання дітей з порушеннями розвитку, їх виховання вважались приватною проблемою сімей, які мають таких дітей.

Третій період (фаза реабілітації) характеризується тим, що особи з порушеннями розвитку отримують не тільки догляд, але й підготовку, яка дозволяє здійснювати діяльність у суспільстві. Предметом обговорення стають питання прийнятних видів діяльності, умови ефективності допомоги, що надається. Проте, реабілітація здійснюється, передусім, у спеціальних, ізольованих закладах або на благочинній основі. У цей період починають створюватись спеціальні класи у загальноосвітніх школах, що, насамперед, було обумовлено бажанням відгородити дітей з нормою онтогенезу від тих, хто може заважати процесу навчання і претендувати на підвищену увагу до себе. На цій стадії важливої ролі набувають тести визначення інтелектуального розвитку. На їх основі виділяються ті, хто може досягати значних результатів, і ті, хто є неперспективними. Елітність системи освіти призводить до того, що частина дітей нехтується нею.

Четвертий період (фаза інтеграції) характеризує процес регулювання відносин суспільства в цілому з тими, хто має ті чи інші відхилення в розвитку. Порушення розвитку перестає бути проблемою окремого індивідуума, не пов'язаною з довкіллям. Нова концепція – «Суспільство для всіх» – відображає нове розуміння порушення розвитку, яке розглядається в аспекті соціальної ситуації розвитку і забезпечення особам з особливими потребами повної участі і рівності. Суспільство намагається регулювати свої відносини з людьми, котрі мають порушення психофізичного розвитку, з позиції демократії, гуманізму і обов'язків перед ними. Сучасне ставлення суспільства до осіб з

психофізичними порушеннями фактично відображає визнання ідей інклюзивного навчання та можливості його здійснення, про що свідчить активне поширення серед різних верств населення соціальної моделі інвалідності.

А.Г. Шевцов зазначає, що «від питання про модель інвалідності залежить вектор еволюції взаємовідносин особи з інвалідністю і суспільства, розвиток відповідної соціально-правової та економічної інфраструктури галузі, державної допомоги цим людям, напрями підготовки кадрів тощо» [4, с.1].

Безперечно, підготовка фахівців для корекційної освіти враховує існуючі у суспільстві моделі інвалідності (медичну, що зосереджує увагу на відновлювальному лікуванні, фізичній реабілітації та соціальну, яка робить акцент на створенні зовнішніх соціальних та фізичних умов, адаптованих до життєдіяльності особи з інвалідністю), але, на наше глибоке переконання, шляхи удосконалення фахової підготовки майбутніх вчителів-логопедів знаходяться у площині врахування неосоціальної моделі інвалідності, яка передбачає «діалектичний синтез медичної та соціальної моделі інвалідності зі включенням третього, особистісного (психолого-педагогічного), фактора на основі діяльнісного підходу до проблеми подолання інвалідності. Тобто людину з обмеженнями життєдіяльності необхідно розглядати в цілісній єдності її психічних, соціальних та біологічних рис, що враховує одночасно медичний, соціальний та особистісний аспекти реабілітації» [4, с.1].

Пошук шляхів удосконалення процесу підготовки фахівців корекційної освіти буде ефективним лише в тому випадку, якщо сучасна наука враховуватиме наукові здобутки попередніх вчених, які зробили вагомий внесок у становлення і розвиток дефектології як науки та розбудову системи спеціальної освіти. Українська дефектологія продовжує розвиватися згідно із сталими закономірностями і прийнятою академічною наукою системою наукових концепцій і теоретичних положень, сформульованих видатними вченими країн пострадянського простору. Серед них особливе місце посідає культурно-історична теорія, початок розроблення якої поклав Л.С. Виготський.

У процесі роботи над цією теорією вчений зосередив увагу головним чином на з'ясуванні ролі соціального досвіду людини та людства в розвитку психіки. Л.С. Виготський вважав за необхідне розглядати поведінку сучасної дорослої людини у трьох аспектах:

- як результат тривалої біологічної еволюції;
- як результат тривалого і складного процесу розвитку дитини;
- як результат історичного розвитку.

Останній аспект, найменш досліджений і найбільш значущий, на думку Л.С. Виготського, для психології і дефектології, став об'єктом його досліджень. В культурно-історичній теорії Л.С. Виготський ставив за мету розкрити соціальну природу «специфічно людських» вищих психічних функцій. Насамперед, він намагався встановити співвідношення соціального (культурного «вищого») і біологічного (натурального, «нижчого») в розвитку психіки дитини.

Створена Л.С. Виготським та його науковою школою культурно-історична теорія свідомості потрібна нам сьогодні як повітря. Ключові поняття теорії «культура», «історія», «свідомість» набувають сьогодні особливого значення під час організації освітнього простору як для дітей з психофізичними порушеннями, так і для дітей з нормальним онтогенезом. Якби ми чітко усвідомлювали сутність цих понять, то не мали б тих проблем, перед якими розгублено стоїмо сьогодні.

Після катастрофи, яка сталась з культурою після 1917 року, на фоні подій в країні у 20-30 роки, створення теорії Л.С. Виготського було дивом. І хоча, на думку В.П. Зінченка, на ній лежить печатка щирого, на перших порах навіть палкого прийняття революції, треба підкреслити, що теорія Виготського не втратила свого значення і після обвалу комуністичної ідеології в 1991 році. Л.С. Виготський та його наукова спадщина були і залишаються явищем у світовій психології та дефектології, а не лише в так званій радянській [2, с. 5-10]. Наукові концепції і теоретичні положення Виготського справили значили

вплив на розвиток системи спеціальної освіти в Радянському Союзі і відповідно на фахову підготовку вчителів-дефектологів.

Ідеї Виготського були із захопленням сприйняті фахівцями в 20-ті роки, тому що завдяки працям Виготського, які датуються 1924-1930 роками, вже на етапі становлення системи спеціальної освіти дефектологи отримали ефективну теорію. Це була єдина теорія, здатна пояснити досягнення практики у справі розвитку і навчання «аномальних» дітей.

Ідеї Л.С. Виготського не були реалізовані повною мірою на практиці в радянський період на етапі диференціації системи спеціальної освіти. Це обумовлено тим, що тоді культурно-історична теорія Виготського була теорією, яка випередила свій час і яку реалізувати в повному обсязі на практиці було практично неможливо через задані державою ідеологічні, політичні, соціальні і культурні обмеження. Тому досягнення радянського періоду водночас досить значні і в той же час обмежені.

Сьогодні увесь світ звертається до культурно-історичної теорії Л.С. Виготського, тому що наразі вона є найефективнішим інструментом продуктивного вирішення завдань інтеграції дитини в соціум, загальноосвітнє середовище, інтеграції систем загальної і спеціальної освіти. Соціальне замовлення на інтеграцію може бути задоволене при умові повної реалізації ідей Виготського в сучасній освітній системі. Вчений одним з перших висловив ідею інтегрованого (інклюзивного) навчання, хоча, звісно, цього терміну не вживав.

Другий стратегічний орієнтир – концептуальне обґрунтування процесу підготовки вчителів-логопедів до фахової діяльності в умовах інклюзивного навчання на основі компетентнісного підходу.

Відомо, що компетентнісний підхід – це нова дидактична парадигма, яка спрямовує зусилля науково-педагогічних працівників вищої школи на переорієнтацію домінуючого когнітивно-знанневого виду навчання майбутніх корекційних педагогів з переважною трансляцією готових для засвоєння теоретичних знань і формування відповідних умінь і навичок корекційно-

реабілітаційної роботи в системі спеціальної освіти на створення необхідних дидактичних умов для оволодіння ними професійною компетентністю та комплексом необхідних компетенцій, що забезпечить їм конкурентоспроможність в загальноосвітньому просторі. Як результат, провідною концептуально-мотиваційною настановою компетентнісного підходу в навчанні майбутніх логопедів є формування в них професійно важливого новоутворення особистості – професійної компетентності у сфері навчання, виховання і розвитку дітей з тяжкими порушеннями мовлення в умовах інклюзивного навчання, на що повинні бути спрямовані цілі, зміст, форми й методи фахової підготовки у вищій школі, що потребує відповідного дидактичного забезпечення.

Згідно з компетентнісним підходом, саме компетентності розглядаються в якості бажаного результату професійної освіти фахівців корекційної освіти, відтак, сучасні наукові дослідження мають бути сконцентровані у площині визначення і уточнення обсягу компетенцій, необхідних для ефективної професійної діяльності майбутніх логопедів в умовах інклюзивного навчання, розроблення критеріїв їх оцінки й ефективності засобів їх формування з урахуванням специфіки їх професійної діяльності.

Наша дослідницька позиція полягає в тому, що професійна компетентність майбутнього вчителя-логопеда у сфері навчання, виховання і розвитку дітей з мовленнєвими порушеннями в умовах інклюзивної освіти не є природним новоутворенням його особистості, яке виникає саме по собі в процесі його навчання у вузі. Освітньо-професійна програма й освітньо-кваліфікаційна характеристика підготовки фахівця за напрямом «Корекційна освіта. Логопедія» визначають вимоги до його компетентності, яка стосується, передусім, сфери спеціалізованої (особливої) освіти, відтак сучасний галузевий стандарт не забезпечує достатньою мірою формування професійної компетентності майбутнього вчителя-логопеда у сфері інклюзивної освіти. Для удосконалення його фахової підготовки до роботи в дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладах з інклюзивною формою навчання, згідно

з нашим припущенням, необхідно організувати процес навчання на відповідному концептуальному підґрунті – дидактичних засадах компетентнісного підходу.

Крім того, реалізація компетентнісного підходу до фахової підготовки майбутніх логопедів для професійної діяльності в умовах інклюзивного навчання вимагає дотримання чіткого алгоритму, який умовно можна представити в три етапи.

На першому, змістовому, етапі потрібно:

- оновити зміст навчальних психолого-педагогічних дисциплін, які забезпечують формування компетентностей у сфері організації і забезпечення інклюзивного навчання дітей з тяжкими порушеннями мовлення в загальноосвітньому просторі;

- доповнити варіативну компоненту освітньо-професійної програми підготовки фахівців питаннями з теорії і методики інклюзивного навчання, які відображають компетентнісні основи особистісно-професійної освіти;

- оновити зміст практичної підготовки студентів з урахуванням майбутніх компетенцій діяльності в інклюзивному середовищі;

- забезпечити самостійну роботу студентів відповідним методичним та інформаційним супроводом через розробку електронних навчальних курсів з інклюзивної освіти.

На другому, технологічному, етапі обов'язковим є: застосування активних форм і методів навчання; використання особистісно орієнтованого підходу до кожного суб'єкту навчальної діяльності; використання моделювання як способу опосередкованого пізнання та перетворення дійсності.

Третій, оцінювальний, етап передбачає розробку і впровадження засобів діагностики на компетентнісній основі.

Отже, компетентнісний підхід в умовах інтеграції української системи вищої освіти в європейський соціокультурний простір є актуальним і може успішно використовуватися як методологічна основа в педагогічних і дидактичних дослідженнях.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У статті ми зробили спробу окреслити основні стратегічні орієнтири на шляху удосконалення підготовки майбутніх вчителів-логопедів до роботи в умовах інклюзивного навчання. Перспективи подальших розробок у цьому напрямі вбачаємо у більш детальному визначенні й описі стратегії підготовки фахівців корекційної освіти до професійної діяльності в загальноосвітньому просторі.

Список використаних джерел

1. Аслаева Р.Г. Стратегия социально-профессиональной подготовки дефектологов в педагогическом вузе / Автореф. ... на соискание уч. ст. д. пед. н. – Ижевск, 2011. – 43 с.
2. Выгодская Г.Л., Лифанова Т.М. Лев Семенович Выготский. Жизнь. Деятельность. Штрихи к портрету. – М.: Смысл, 1996. – 424 с.
3. Стандартные правила обеспечения равных возможностей для инвалидов [Текст] / ООН. – Нью-Йорк, 1994. – 42 с.
4. Шевцов А.Г. «Адекватному розумінню проблем інвалідів заважають міфи у суспільній свідомості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/> – Назва з екрану (дата звернення: 11.06.2014).
5. Education and training in mental retardation and developmental disabilities. [Text] / – 1994. – V. 29, № 1. – P. 42.
6. New perspectives in Special Education [Text]: a six – country study of integration / ed. Cori, W. Meijer, sir Jan Pigi and Scamus Hegarty. – London, 1994. – 380 p.

This paper outlines the necessity of defining the strategic guidelines for improving the process of professional training of future teachers, speech therapists, as currently existing society needs to train professionals in the field of correctional education, able to effectively work in a preschool and secondary schools with

inclusive learning, have not been successful in the system of higher pedagogical education.

Author determines the main strategic guidelines for the improvement of professional training of students of specialty "Correctional Education. Logopaedics ", by the observance of which, we believe, will depend on their level of compliance with the needs of society and readiness of higher education institutions respond to social challenges, ensuring faster than the role of universities in educational reform. Currently, we are given the key to the following guidelines.

The first one is the separation of methodological approaches to the professional training of teachers, speech therapists, to work in inclusive education based on social and cultural factors, phenomena and processes that directly affect the choice of strategy for education. Definitely non-social model of social attitudes towards people with disabilities, such as having a key guideline in step improvement of professional training of teachers, speech therapists, to work in a general area. As a methodological framework the role of cultural-historical theory of L. Vygotskii, which currently is an effective tool for solving problems of productive integration of the child into society and general environment is emphasized.

The second is a conceptual study of the process of training teachers, speech therapists, to professional activity in the inclusive education on competency based approach. The leading conceptual and motivational guidance competency approach in future speech therapists is to develop them professionally important tumor personality - professional competence in the field of training, education and development of children with severe speech disorders in terms of inclusive education, to which should be directed goals, content, form and methods of professional training in higher education, which requires appropriate didactic software.

Keywords: strategic goals, inclusive education, children with severe speech disorders, competence approach, cultural-historical theory.

Прізвище, ім'я, по-батькові	Мартинчук Олена Валеріївна
Країна	Україна
Повна адреса	02140, Київ, вул. Мишуги, буд. ¼, кв. 197
Повна назва ВНЗ/ установи/	Київський університет імені Бориса Грінченка
Посада	Завідувач кафедри спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти
Науковий ступінь	Кандидат педагогічних наук
Вчене звання	Доцент
Контактні телефони (роб., дом., ін.)	дом. (044) 574-50-65; роб. (044) 553-98-21; моб. 050-133-80-47; 068-627-34-91
E-mail	o.martynchuk@kubg.edu.ua kspkio.il@kubg.edu.ua martynchuk_elena@ukr.net

Найближче відділення УКРПОШТИ Київ 140, вул. Ревуцького, 46